

Т.В. Винарчук

УКРАЇНСЬКА КОМПАРАТИВІСТИКА У ПОШУКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНТЕКСТУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ

У вітчизняній історичній науці останніх десятиліть тема українського державотворення залишається чи не головною. Надзвичайно цікавим і актуальним є питання, чому національно-визвольна боротьба українців та їх державотворення досягли своєї мети лише наприкінці ХХ ст., тоді як інші поневолені народи Центральної та Східної Європи спромоглися на це ще на початку цього століття. Інтерес до ключових проблем національної історії характеризує інтелектуальне життя також і інших народів Центральної та Східної Європи.

Відразу після утвердження державності в результаті визвольної боротьби на початку ХХ ст. історики новостворених держав регіону Центральної та Східної Європи почали шукати історичне обґрунтування існуванню національних держав. Ще тоді науковці звернули увагу на подібність історичних процесів народів досліджуваного регіону. Поступово історичні дослідження Центральної та Східної Європи почали окреслюватися як окремий напрямок історіографії зі своїм методом пошуку – осмислення подій національної історії через загальноєвропейський контекст.

З відновленням української державності настав час звільнення історії від фальсифікацій та упередженого ставлення до деяких історичних проблем, до яких, беззаперечно, відноситься національно-визвольна боротьба, її провід та концепції. Молода українська держава, її суспільство вимагає нового концептуального осмислення подій із залученням раніше недоступних для науковців архівних матеріалів та розробкою нових методів дослідження. Такі складові в поєднанні з деполітизацією та деідеологізацією є шляхом інтенсивного поступу історичної науки.

У дослідженнях переломних подій вітчизняної історії розширення пізнавальних можливостей науковців відбувається не лише завдяки залученню нових різнотипних джерельних матеріалів, використанню допоміжних історичних дисциплін. Моральну застарілість деяких історичних досліджень, окрім джерельної бази, визначають також методологічні підходи до наукової роботи. Переосмислення історичних проблем можливе не лише із залученням у науковий обіг нових джерел. Нові, неочікувані результати може дати використання сучасних методів наукового дослідження.

Становлення нових методів наукового дослідження свідчить про активний розвиток історичної науки, а також її модернізацію. Нові методи, до яких впевнено можна зарахувати синергетику, герменевтику, семантику, доводять свою науковість та перспективність. Останнім часом посилилась зацікавленість науковців теоретичними розробками методології наукової роботи, про що свідчить збільшення публікацій стосовно методології історичних досліджень [1; 2; 3].

Проте захоплення новими словами не завжди означає розширення термінології. С. Савченко у статті “Сучасна українська історіографія: спроба характеристики” докоряє деяким історикам за т.зв “поняттєвий модернізм”. Науковець висловлюється проти залучення у науковий обіг слів іншомовного походження без потреби, коли можна обійтися українськими словами. С. Савченко вважає, що таке безпідставне використання англоїзмів дослідниками має за мету створення ілюзії наукової новизни та оригінальності [4.-С.130]. Ми приєднуємося до заклику цього спеціаліста обережно використовувати слова іншомовного походження, бо іноді без словника важко зрозуміти думку деяких авторів.

Постійний процес словотворення, безперечно, є позитивним явищем для будь-якої сучасної мови тому, що свідчить про її розвиток, а значить, і суспільства. Також і

розширення термінології у будь-якій сфері діяльності людини є відображенням активності та поступу.

У контексті проблеми англоїзмів у сучасній термінології та напрямків розвитку української історичної науки автор статті пропонує коротко оглянути один з наукових методів – компаративний. Крім того, спробуємо аргументувати та окреслити напрямки компаративних досліджень історії українського державотворення в контексті історії Центральної та Східної Європи.

Останнім часом сучасні фахівці з методології наукових досліджень використовують термін *компаративні*, як синонім *порівняльних* досліджень. Терміни *компаративний*, *компаративістика* походять від латинського слова *comparativus* – порівняльний [5.-С.282]. Досить часто сучасні філологи, історики, юристи не протиставляють ці два терміни. Філософський енциклопедичний словник пояснює слово компаративний, як порівняльно-історичний метод у філософії [6.-С.217]. Авторитетний англomовний вебстеровський словник дає загальне визначення слову “компаративний” – порівняння з метою визначення подібності або неподібності двох, або більше об’єктів [7.-С.461].

Проте не завжди терміни компаративний та порівняльний використовувались як синоніми. Так, за часів Радянського Союзу науковці використовували термін компаративний для того, щоб підкреслити різницю між радянською та буржуазною науками [8.-С.66; 9.-С.35].

Часто різні фахові словники пояснюють слово компаративний, як сукупність порівняльних методів [11.-С.58], або комплексне порівняння [13.-С.302]. Однак все ж таки науковці у питанні визначення напрямку досліджень, основу яких складають порівняння, використовують термін “компаративістика”.

Порівняння – це давно відомий і часто використовуваний метод наукового дослідження та відноситься до групи спеціальноісторичних методів. Його застосовують не тільки історики. Основою класифікації або типологізації у будь-якій науковій галузі є попередньо проведені порівняння певної кількості фактів, явищ, вивчення подібних рис процесів. В історії порівняння, поруч з іншими, є один із методів наукової роботи. Проте деякі наукові дисципліни сформувалися переважно на основі одного, базового методу, який найбільше відповідає поставленим завданням та визначеній меті дослідницької роботи. Серед таких наук, насамперед, необхідно назвати літературознавство та порівняльне правознавство. Ці наукові галузі мають більше теоретичних розробок порівняльного методу роботи, ніж історична компаративістика. В історії, на відміну від літературознавства та порівняльного правознавства, порівняння є лише одним із методів дослідницької роботи. Тому пропонуємо звернутися до теоретичних розробок цих дисциплін для того, щоб отримати уявлення про розвиток порівняльного методу.

Одним із завдань літературознавства є визначення своєрідних рис національної літератури, іншонаціональних впливів на неї та окреслення спільних тенденцій світового літературотворчого процесу, для чого, найперше, необхідно порівняти літературу та культурні процеси різних народів [10.-С.422]. Протягом свого існування компаративістика в літературознавстві мала різні цілі, відповідно до загальних тенденцій розвитку суспільства. Порівняння у філологічних дослідженнях, як пише І. Папуша, використовувались ще в античні часи, задовго до виникнення літературознавчої компаративістики. Широко та цілеспрямовано порівняльні методи почали використовуватися у XVII ст.: “У XVII ст. порівняльний підхід запроваджується і стає важливим засобом пізнання у працях філософсько-естетичного напрямку або естетичної критики (Д. Дідро, Г.Е. Лессінг, І. Кант). Саме естетична критика вперше виділила красне письменство як особливий предмет досліджень, чим і започаткувала науку про літературу. Окрім різноманітних зіставлень новітніх творів із творами античної класики, естетична критика широко спиралася на зіставлення у вивченні різних видів мистецтва,

маючи на меті розкрити естетичну природу поезії, тобто розрізнити художню й нехудожню літературу” [11.-С.60]. У XVIII столітті, в епоху панування естетики, порівняння мали визначити критерії оцінки художніх творів, їх відповідності загальнолюдським ідеалам, а трохи згодом – дослідити національні особливості літератури [12.-С.218]. Порівняльні дослідження у літературознавстві почали переростати в окремий методологічний напрямок у другій половині XIX ст. Сучасне компаративне літературознавство об’єднує різні методологічні підходи, в основі яких лежить принцип порівняння [11.-С.58].

Метою порівняльного правознавства є визначення спільних рис різних правових систем, їх специфіки, форми, ролі та природи [13.-С.304]. Компаративні дослідження у правознавстві стають можливими з оформленням держав та формуванням їх правових систем, тому становлення порівняльного правознавства відбувалось протягом XVIII – XIX ст. [14.-С.5-11].

Напрямок історичних компаративних досліджень почав формуватись одночасно з порівняльним правознавством та літературознавством. Львівський науковець Я. Дашкевич у статті “Шотландія і Україна, або про межі історичного компаративізму” стверджує, що цей метод наукової роботи має глибоке коріння – ще в античні часи говорили про метод аналогії. На думку цього відомого сучасного історика, компаративізм перетворився у методологічний принцип історичного дослідження під впливом двох основних факторів. Першим він називає мемуаристику мандрівників середньовіччя та нового часу, яка містить враження від побаченого в інших краях та порівняння з рідною країною. Другим фактором Я. Дашкевич називає “методологію однієї з етнологічних шкіл XIX ст., а саме міграційної (в українській нації її представником був Михайло Драгоманов), що шляхом аналізу типологічно близьких етнографічних, фольклорних явищ у різних народів намагалися, знову користуючись методом аналогій, встановити первісні джерела виникнення певних явищ, напрями їхньої міграції, трансформації і т.п.” [2.-С.120-121].

Фахівці з питань методології наукових досліджень літературознавства, правознавства та історії підкреслюють, що хоча порівняння використовується дослідниками здавна і досить часто, компаративістика, порівняльний аналіз – це відносно молоді наукові напрямки, що почали інтенсивно розвиватись тоді, коли людське суспільство досягло необхідного рівня розвитку – збільшились обсяги обміну інформацією між різними народами, до речі, більш чітко окреслилась національна ідентифікація, більш-менш стабілізувались державні утворення зі своєю правовою системою та культурою. Щодо історичної компаративістики, то порівняльне дослідження проводиться на основі знання національних історій, які також необхідно було спочатку дослідити.

Проте останнім часом усе частіше науковці говорять про компаративізм, як окрему наукову галузь, яка спирається на порівняльний метод дослідження. Так, румунський літературознавець О. Діма пише про компаративістську науку, зокрема компаративістику як історичну науку, хоча компаративний та порівняльний для нього це також синоніми [15.-С.43,89]. Автори підручника “Теорія держави та права” (М., 1998) підкреслюють, що порівняльне правознавство у результаті тривалого розвитку вже виступає і як метод, і як наука [13.-С.302]. Збільшення інтересу до компаративних історичних досліджень, зростання їх кількості зумовили необхідність чіткого розмежування термінів: “порівняльний метод” і “компаративістика” як напрямки історичної науки. На сьогодні поняття “компаративний” використовується для підкреслення характеру дослідження, в якому порівняння домінує серед інших методів.

Застосування компаративного методу дослідження передбачає визначення аналогій та подібних ознак історичних об’єктів. Автор роботи, присвяченої характеристиці порівняльного та комплексного методів у суспільних науках, Д. Марков сформулював

мету їх застосування: “дослідження зв’язків або узагальнена характеристика однотипових процесів, що розвиваються у подібних умовах” [16.-С.7].

Видатний український історик М.С. Грушевський ще на початку ХХ ст. звертав увагу на необхідність зміни принципів викладання історії. Він закликав істориків відійти від європоцентризму, расового та національного егоцентризму в історичних дослідженнях. М.С. Грушевський був переконаний, що огляд національної історії у контексті всесвітньої може надати більшої об’єктивності дослідженню: “Історія свого народу і свого краю вказує ролі і місце даного моменту в історичному розвитку цього краю і народу. Значення й вартість тих чергових досягнень, які стоять в даній хвилині, з погляду історичної традиції й історичного розвитку цих потреб і вимог. Історія всесвітня, вставляючи цю історичну картину свого краю чи народу в загальну перспективу світову, даючи відповідний масштаб для об’єктивної оцінки її змісту, запобігає переоцінці цих національних мотивів, інтересів, заслуг і обов’язків з погляду загального історичного процесу – остерегає від переборщень в національному егоцентризмі: від надмірної переоцінки своїх національних вартостей, заслуг і інтересів” [17.-С.126].

Автор об’ємної, узагальнюючої книги “Європа: Історія” Н. Дейвіс наполягає на тому, що подібні узагальнюючі праці необхідні для більш повного та об’єктивного усвідомлення історичних явищ та процесів, суті історичних об’єктів. На його думку, зосередження уваги істориків виключно на вузьких та деталізованих темах є помилковим: “Але ж гуманітарні науки потребують не тільки вузько спеціалізованих, а й загальних досліджень. Історії потрібно бачити й еквівалент планет, які обертаються у космосі, і спостерігати людей, які ходять по землі, і досліджувати, що в тих людей на душі та що ховається під їхніми ногами. Історикам треба мати відповідники телескопа, мікроскопа, томографа й геологічного зонда” [18.-С.19]. Англійський історик цілком слушно зауважив, що потреба у створенні загальних праць не зникне ніколи, оскільки разом із зміною моди змінюються також і “рамки” загальної історії, що у свою чергу потребує її перегляду [18.-С.20]. Проте не тільки зміна моди вимагає нових узагальнюючих праць. Такої роботи потребує розширення джерельної бази історичних досліджень, введення у науковий обіг нових археологічних даних, зміна підходу до їх інтерпретації. Слід враховувати той факт, що змінюється й само людство, суспільство, світосприйняття. Розширення застосування обчислювальної техніки змінює також і можливості дослідження та обсяги обробки матеріалів, скорочує їх час. Окремо взята книга не може бути єдиним джерелом історичного пізнання. Об’єктивність та повнота в історичній науці забезпечує наявність не одної праці, не одної теорії та концепції. Згодом історичні праці самі стають пам’ятками історії, свідченням своєї епохи, дослідження яких доповнюють знання сучасників про минулі епохи.

Не можна не погодитись з Н. Дейвісом у тому, що ніяке дослідження та його висновки ніколи не стануть кінцевими. Це очевидно, оскільки розширення джерельної бази, а також застосування нових методів наукового пошуку будуть доповнювати та уточнювати роботу попередників: “Тож і “повну історію” можна відтворити тільки тоді, коли історики поєднують результати вивчення якомога ширшого спектра джерел. Наслідок ніколи не буде досконалим, але кожен новий ракурс і кожна нова методика допомагають висвітлювати частини, які разом становлять ціле” [18.-С.21].

Проведення компаративного аналізу та створення узагальнюючих праць можливе при наявності вузьких, регіональних та національних досліджень. Разом із тим компаративні дослідження не є переказом фактів вузькоспеціальних або регіональних досліджень. Адже мета порівняльного аналізу зовсім інша – вивчення загальних закономірностей розвитку, визначення загальних рис та аналогій історичних процесів та явищ, дослідження особливостей та відмінностей, специфічних рис, властивих даному історичному об’єкту. Дослідження у такому напрямку має свою специфіку: “Воно є

синтезом сутнісних рис цих фактів та явищ із точки зору закономірностей історичного процесу в міжнаціональних масштабах” [16.-С.25].

Компаративний метод дослідження, як і всі інші, має певні обмеження та складності у використанні. Не викликає заперечення те, що зіставлення декількох історичних об’єктів вимагає від дослідника ретельного вивчення всіх їх [3.-С.71]. А це великі обсяги інформації, без ознайомлення з якими, неможливо провести порівняльний аналіз.

Обмежує можливості українського історика-компаративіста повільний процес видання в нашій країні перекладних досліджень іноземних науковців. Немає перекладних видань навіть нових загальних, так званих національних історій. Отже, масштабне дослідження вимагає від вітчизняного історика знання іноземних мов, які розширюють межі досліджень, опанування роботи в Інтернеті, що, перш за все, полегшує пошук необхідної літератури зарубіжних авторів.

Хочемо нагадати застереження Л. Зашкільняка: “Формальне застосування методу може вести до штучних і навіть спекулятивних висновків” [3.-С.71]. Додамо, що компаративістам слід бути обережними, не впадати у надмірний схематизм та спрощення.

Я. Дашкевич, розмірковуючи про компаративний аналіз в історичній науці, ставить питання: “Що саме в історичних дослідженнях вимагає порівняння, варте порівняння – а що таки справді його не вимагає. Не потребує, не є варте. Бо, хоча, теоретично порівнювати можна все з усім (а в історичному плані, також, наприклад, Україну з Суматрою), то з такого порівняння (якщо автор володіє літературним талантом) може вийти лише блискотливе есе. І тільки” [2.-С.122]. Львівський науковець висловлюється проти пошуку загальних закономірностей національно-визвольного руху народів Центральної та Східної Європи, тому що, на його думку, нації різнилися як традиціями, так і рівнем національної свідомості.

Але Я. Дашкевич, хоча й критично ставиться до компаративного методу дослідження в історії, не відкидає його повністю: “Не можна заперечувати користі порівнянь взагалі. Вони можуть наштовхнути історика на пошуки нерозроблених у власній історії граней” [2.-С.127].

В українській історіографії до вивчення подій вітчизняної історії тривалий час підходили ізольовано, вузькорегіонально, а загальноєвропейський контекст оминався. Декларативно говорили про необхідність посилення в дослідженнях європейського контексту, а конкретних результатів не було. Саме тому перед сучасними українськими дослідниками постає завдання поглибити розуміння українського національного руху саме через європейський контекст.

Пошук теоретичного обґрунтування належності українців до європейської культури чітко окреслюється в ідеї єдності слов’янського світу та панслов’янській концепції поневолених слов’янських народів, а також у національно-політичних концепціях української інтелектуальної еліти. В основі панслов’янських теорій ХІХ ст. лежить теза про схожість історичної долі слов’янських народів. Радянський історик В.А. Д’яков вважав, що теорія слов’янської єдності почала формуватись у другій половині ХVІІІ ст. серед народів, які втратили свою державність. Ця теорія повинна була об’єднати сили невеликих народів у боротьбі з потужними ворогами, такими як Оттоманська та Габсбурзька імперії [20].

Українські борці за національні права свого народу у ХІХ ст. використовували порівняння стану визвольного українського руху з польським, чеським рухами та намагалися окреслити напрямки його розвитку. Так, Д. Дорошенко у брошурі “Білоруси і їх національне питання” звертав увагу читачів на подібність історичних процесів українського та білоруського народів: “Думаємо, що й для наших читачів буде цікаво довідатись про білоруський рух; наш народ зв’язаний багатьма нитками з білоруським

народом в історичній долі і в сучасному житті; тим більший інтерес має для нас білоруське національне відродження” [21.-С.32].

Д. Донцов одним з перших звернув увагу на те, що в українців та інших поневолених народів Центральної та Східної Європи відбувається єдиний подібний процес, а саме – національно-визвольний. Цей український ідеолог на основі аналізу визвольних рухів Центральної та Східної Європи доводив застарілість та нежиттєздатність програми М. Драгоманова: “І фактично, в наші дні – всі логічні підстави, на котрих будував свою програму Драгоманов і галицькі патріоти його доби, хитаються. Факт універсального значення, факт колосальної історичної ваги, всіх наслідків котрого годі передбачити – захитав ці підстави, вимагаючи від нас нової орієнтації, нової програми. Цей факт є пробудження так званих неісторичних народів Східної Європи: в Турції, Австрії, Угорщині і Росії. Цей факт, що на наших очах викреслив щойно з карти Європи Оттоманську імперію, поставив на порядок денний ревізію дуалістичної системи в Австро-Угорщині і вніс шум і гамір національної боротьби в забезпечену досі від цього Росію, загострив у ній і Українську квестію” [22.-С.74]. Д. Донцов закликав виправити українську національну програму відповідно до тенденцій визвольного руху народів Центральної та Східної Європи з урахуванням розстановки міжнародних політичних сил та використати момент на користь української нації [22.-С.85].

С. Рудницький, засновник політичної географії України, у 1920 р. у роботі “Українська справа зі становища політичної географії” довів, що між розстановкою сил у Східній Європі та українською проблемою існує тісний зв’язок: “Утворення Української національної держави в етнографічних границях є самотнім способом, щоб запобігти заколотам і конфліктам у південно-східному куті Європи, так важному для світового господарства й для світової політики. Без національної Української держави доживемо в найкоротшому часі до нових тяжких воєнних і революційних катастроф!” [23.-С.145].

І. Мазепа в аналізі причин поразки української національної влади у боротьбі за державність України порівнював рівень економічного, соціального та культурного рівня розвитку українців з іншими народами Російської імперії, серед яких білоруси, литовці, латиші, поляки [24].

М.С. Грушевський на основі історичних фактів доводив належність українців до європейської культури: “В порівнянні з народом великоруським український являється народом західної культури – одним з найбільш багатих східними, орієнтальними впливами, але все-таки по всьому складу своєї культури й свого духу народом західним” [25.-С.141].

Компаративні дослідження центрально-східноєвропейського регіону є порівняно молодим напрямком розвитку історичної науки, що почав формуватись після Першої світової війни. Поява нових державних утворень народів, що до того належали європейським імперіям, та їх рівноправне існування в Європі вимагали також й історичного обґрунтування. Дослідницька робота істориків-компаративістів активізувалась після публікації праці чеського історика М. Гроха, яка викликала багато дискусій, заперечень та окреслила нові цікаві напрямки досліджень національно-визвольної боротьби народів Центральної та Східної Європи. Порівняльний аналіз визвольних процесів у центрально-східноєвропейському регіоні дозволив чеському науковцю визначити фази національного руху народів, що втратили свою незалежність і належали європейським імперіям. Історики застосували схему М. Гроха у дослідженні визвольних процесів українського народу. Найбільш відомими серед них є роботи С. Єкельчика [26], П. Магочія [27], Р. Шпорлюка [28].

Компаративні дослідження української визвольної боротьби проводить німецький дослідник А. Каппелер. Сучасний німецький науковець у статті “Die ukrainische und

litauische Nationalbewegung: ein Vergleich” порівнює політику русифікації урядом Російської імперії українських та литовських губерній, за допомогою порівняння визначає спільні та відмінні риси визвольних рухів цих двох народів [29]. Характеристиці розвитку національного руху українців в Російській імперії присвячена також інша стаття А. Каппелера “The Ukrainians of the Russian Empire, 1860-1914” [30].

Зарубіжні історики активно використовують компаративний метод дослідження, особливо у вивченні історії країн Центральної та Східної Європи, умов формування національно-визвольних рухів, процесів асиміляції залежних народів Російської імперії, як, наприклад, Т. Вікс у статті “Russification and Lithuanians, 1863-1905” [31]. Характеристиці національної еліти народів Прибалтики присвячена стаття А. Хенріксона “Minorities and the Industrialization of Imperial Russia: The Case of the Baltic German Urban Elite” [32]. У країнах досліджуваного регіону науковці працюють над створенням узагальнюючих робіт з історії народів Центральної та Східної Європи різних періодів та історичних проблем. Так, наприклад, “Historia Europy środkowo-Wschodniej” [33], видана у 2000 р. в Любліні, являє собою збірник статей різних авторів. М. Вальденберг у своїй роботі під назвою “Narody załżne i mniejszość narodowe w Europie środkowo-Wschodniej” [19] розглядає розвиток національних проблем та їх вирішення у ХІХ ст., прагнучи визначити загальні тенденції та особливості для кожного досліджуваного народу. Україна є складовою частиною центрально-східноєвропейського регіону, історичний та політичний розвиток українців тісно пов’язаний з іншими народами, тому цілком зрозумілі спроби вітчизняних істориків висловити своє бачення загальної історії названого регіону. Зокрема, в “Історії Центрально-Східної Європи” також розглядаються питання визвольної боротьби народів, що були підкорені європейськими імперіями [34]. Результати компаративних досліджень сучасних істориків, як українських, так і зарубіжних, доводять, що застосування цього методу відкриває нові цікаві факти, звертає увагу на моменти, які досі залишалися поза увагою істориків.

Компаративні історичні дослідження вітчизняних науковців інтенсифікувались у другій половині 60-х років цього століття. Особливо активно досліджувались питання історії та культури народів Центральної та Південно-Східної Європи. Автор книги, присвяченої порівняльному та комплексному методам дослідження, Д. Марков пояснює цю зацікавленість тим, що на той час для порівняльних досліджень сформувалися необхідні умови: підготовлена необхідна кількість спеціалістів із регіональних історичних розвідок та проведені національні дослідження. Крім того, радянські історики прагнули узагальнюючих теоретичних досліджень. Проте стрімкий розвиток компаративних досліджень історії народів Центральної та Південно-Східної Європи став свідченням підпорядкованості історичної науки партійним та політичним проблемам, адже соціалізація країн Центральної та Південно-Східної Європи після Другої світової війни вимагала вагомої аргументації. Таке обґрунтування могла дати історична наука. Наукова рада з комплексної проблеми “Закономірності історичного розвитку суспільства та перехід від однієї соціально-економічної формації до іншої”, очолювана Є. Жуковим, спрямовувала та визначала історичні дослідження цього регіону. Радянські історики, використовуючи компаративний метод, доводили всьому світові єдність всесвітньо-історичного процесу, різноманіття конкретних форм прояву його закономірностей [16.-С.19].

У результаті праці багатьох істориків з’явилися колективні компаративні дослідження історії та культури регіону Центральної та Південно-Східної Європи, наприклад, такі, як: “Освободительное движение народов Австрийской империи” (1981) [35], “VII конгресс Коминтерна и борьба за создание народного фронта в странах Центральной и Юго-Восточной Европы” (1977) [36], “Великий Октябрь и революции 40-х годов в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. Опыт сравнительного

изучения социально-экономических преобразований в революционном процессе” (1977) [37]. Не дивлячись на партійну заангажованість цих робіт, деякі висновки та методологічні розробки можуть бути цікавими й корисними для сучасних істориків-компаративістів.

Науковці у своїх дослідженнях часто використовують метод порівняння для підкреслення особливостей досліджуваного явища. Порівняння здебільшого додає ясності та підводить до розуміння складних, заплутаних подій і фактів. Так, наприклад, стосовно політичної концепції лідерів Української революції у дослідників часто поставало питання: чому діячі Центральної Ради у своїх вимогах не йшли далі автономізму? Порівняння з політичними програмами лідерів інших народів Центральної та Східної Європи показало дослідникам, що схильність до федералізму була певний час характерна також і для інших народів, які розгорнули боротьбу за національні права [38.-С.21].

Українська дослідниця Н. Терес за допомогою порівняльного аналізу оглянула русифікацію фінів та українців [39]. Такі порівняльні дослідження висвітлюють у контексті загальноєвропейських процесів нові цікаві аспекти вітчизняної історії, дають можливість історикам більш об’єктивно оцінити події національної боротьби українського народу. Проте слід звернути увагу на те, що в українській історіографії не вистачає порівняльних досліджень історії національно-визвольної боротьби українців та народів Центрально-Східної Європи. Тим більше, що вже є достатньо наукових розвідок з вузькоспеціальних проблем для проведення узагальнюючої роботи.

Говорячи про компаративний метод в історичних дослідженнях народів регіону Центральної та Східної Європи, не можна залишити без пояснення сам термін – “Центрально-Східна Європа”. Польський історик Є. Ключовський у вступі до “Історії Центральної та Східної Європи”, пояснює, що у зв’язку з появою нових держав на карті Європи після Першої світової війни, історики, переважно новостворених держав, почали інтенсивно розробляти тематику місця їхнього краю в історичному та сучасному європейському просторі. Термін “Східна Європа”, що використовувався спочатку, викликав багато дискусій із-за своєї неточності та невизначеності. У 1935 р. угорські науковці почали публікувати щорічник “Archivum Europae Centro-Orientalis” – таким чином з’явилася назва “Центрально-Східна Європа” [33.-С.11-12].

М. Вальденберг констатує, що цей термін досі не має чіткого визначення. Дискусії між дослідниками щодо визначення меж регіону Центрально-Східної Європи частіше мають політичний та ідеологічний підтекст. Особливо гострим є питання належності до названого регіону Балкан та Фінляндії [19.-С.14-15].

З огляду на активний розвиток та становлення компаративістики, як окремого напрямку у вітчизняній історичній науці, багато моментів у визначенні термінології залишається ще відкритими для обговорення. Саме у процесі наукових дискусій поступово визначаються переваги та недоліки цього методу, сфера його доцільного використання. У межах статті ми прагнули показати перспективність використання компаративного методу у дослідженнях історії України в контексті історії народів Центрально-Східної Європи, зокрема у питанні боротьби за державність.

Джерела та література

1. Підгаєцький В.В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України XX століття. Навч. посіб. – Дніпропетровськ, 2000.
2. Дашкевич Я. Шотландія і Україна, або про межі історичного компаративізму // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. Спеціальне видання “Russia et Britannia”: Імперії та нації на окраїнах Європи. – Харків, 2001. – Вип. 4.
3. Зашкільняк Л.О. Вступ до методології історії. – Львів, 1996.

4. Савченко С. Сучасна українська історіографія: спроба характеристики // Сучасність. – 1999. – №11.
5. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К., 2000.
6. Философский энциклопедический словарь. – М., 2000.
7. Webster's third new international dictionary. – Massachusetts, 1961.
8. Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение. – Л., 1979.
9. Саидов А.Х. Введение в сравнительное правоведение. – М., 1988.
10. Кулешов В.И. О методологии изучения литературных связей // Методологические вопросы общественных наук. – М., 1966.
11. Папуша І. До методології літературознавчої компаративістики // Слово і час. – 2002. – №3.
12. Сравнительное литературоведение во Франции в период между двумя мировыми войнами // Реизов Б.Г. Историко-литературные исследования. – Л., 1991.
13. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Марченко М.Н. – М., 1998.
14. Давид Р. Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. – М., 1998.
15. Дима А. Принципы сравнительного литературоведения. – М., 1977.
16. Марков Д.Ф. Сравнительно-исторические и комплексные исследования в общественных науках. – М., 1983.
17. Грушевський М.С. Історія і її соціально-виховуюче значення // На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен, 1992.
18. Дейвіс Н. Європа: Історія. – К., 2000.
19. Waldenberg M. Narody załżne i mniejszość narodowe w Europie środkowo-Wschodniej. – Warszawa, 2000.
20. Дьяков В.А. Политические интерпретации идеи славянской солидарности и развитие славяноведения (с конца XVIII в. до 1939 г.) // Методологические проблемы истории славистики. – М., 1978.
21. Дорошенко Д. Білоруси і їх національне питання. – К., 1908.
22. Донцов Д. Сучасне політичне положення нації і наші завдання // Твори. – Львів, 2001. – Т. I.
23. Рудницький С.Л. Українська справа зі становища політичної географії // Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів, 1994.
24. Мазепа І. Большевізм і окупація України. Соціально-економічні причини української революції. – Львів; Київ, 1922.
25. Грушевський М.С. На пророзі Нової України. Гадки і мрії // Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
26. Єсельчик С. Пробудження нації. До концепції історії національного руху другої половини XIX ст. – Мельбурн, 1994.
27. Магочий П. Українське національне Відродження. Нова аналітична структура // Український історичний журнал. – 1991. – №3.
28. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII – початку XIX століть // Україна. Наука і культура. – К., 1996. – Вип. 25.
29. Kappeler A. Die ukrainische und litauische Nationalbewegung: ein Vergleich // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Історично-філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. – Львів, 1998.
30. Kappeler A. The Ukrainians of the Russian Empire, 1860-1914 / The Formation of National Elites Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940. – Aldershot, 1992. – Vol. VI.
31. Weeks T.R. Russification and Lithuanians, 1863-1905 // Slavic Review. – 2001. – №1 (spring).
32. Henriksson A. Minorities and the Industrialization of Imperial Russia: The Case of the Baltic German Urban Elite // Revue Canadian des Slavistes. – 1982. – Vol. XXIV. – №2.
33. Historia Europy środkowo-Wschodniej. – Lublin, 2000. – Т. I-II.
34. Історія Центрально-Східної Європи. – Львів, 2001.

35. Освободительные движения народов Австрийской империи. Период утверждения капитализма. – М., 1981.
36. VII конгресс Коминтерна и борьба за создание народного фронта в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. – М., 1977.
37. Великий Октябрь и революции 40-х гг. в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. Опыт сравнительного изучения социально-экономических преобразований в революционном процессе. – М., 1977.
38. Турченко Ф.Г., Кривоший Г.Ф. Магістралі й глухі кути Української революції // Українська революція: 1917 – початок 1918 рр. (Проблеми, пошуки, узагальнення). – Запоріжжя, 1998.
39. Терес Н. Політика русифікації в Україні та Фінляндії крізь призму порівняльного аналізу // Україна – Фінляндія: Зб. наук. ст. – Київ; Гельсінкі, 1999.

SUMMARY

In the article the short characteristic of the comparative method of historical researches is given. Comparative studies of Ukrainian liberation movement in a context of the history of Central and East European peoples give us interesting results. Historical comparative studies are actively developed abroad and also in our country in recent time. This direction of researches has some traditions and perspectives of development.

А.Є. Ігнатуша

ДОЛЯ АДВЕНТИСТСЬКОГО ЖУРНАЛУ “БЛАГОВЕСТНИК” ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Українська протестантська преса 20-х років сьогодні лишається маловивченою сферою релігійного життя бурхливої і суперечливої доби становлення більшовицької системи державно-церковних взаємин. Три протестантські конфесії – баптисти, п’ятидесятники та адвентисти – намагалися тоді реалізувати декларовані владою принципи свободи совісті, друку, як складову частку загальнодемократичних свобод, проголошених радянськими декретами. У спадок сучасним дослідникам залишилися їх періодичні видання, які були офіційними органами відповідних церков, відображали офіційну думку, панівні погляди їх керівництва на різні сторони релігійного та загальносуспільного життя, свідчили про специфіку розвитку і світоглядні орієнтири конфесій.

Аналіз змісту діяльності цих друкованих органів по-справжньому ще не проведений. Між тим, такий аналіз, на нашу думку, сприяв би кращому усвідомленню характеру і тенденцій розвитку релігійних інституцій, розумінню оцінок навколишньої дійсності їх прихильниками, взаємин з правлячими колами, ставлення до вірних, інакочергових та суспільства взагалі. Вивчення першоджерел, зокрема, періодичних видань завжди дозволяє краще зрозуміти як світоглядні позиції конфесії, так і положення її в даному суспільстві. Для такого аналізу достатньо багато матеріалу надає журнал українських адвентистів сьомого дня (АСД) “Благовестник”, який видавався в 1926-1928 рр.

Адвентисти сьомого дня (АСД, у літературі 20-30 років інколи – “суботники”) завжди приділяли друкованому слову підвищену увагу. Перший російськомовний журнал для адвентистів Росії почав видаватися у Швейцарії ще після 1883 р. І з того часу видавнича періодична діяльність переривалась лише на шістьдесят років радянської